

A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZETÉNEK
KUTATÁSI JELENTÉSEI

10.

A NÉPESEDÉSPOLITIKA TARTALMA, JELLEGE,
CÉLJAI, ESZKÖZEI, HATÉKONYSÁGA
NYUGAT-EURÓPAI TAPASZTALATOK

Budapest

1983/3

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZET

Igazgató:

Monigl István

Sorozatszerkesztő:

Hablicsek László
tudományos titkár

Írta:

Dr. Vukovich Gabriella

A tanulmány a társadalmi-gazdasági fejlődés és a népesedés összefüggéseivel foglalkozó kutatási téma keretében készült és a távlati népesedéspolitikai koncepció kidolgozása számára adjuk közre. Összeállításához több hazai szerző - Andorka Rudolf, Klinger András, Monigl István, Pongrácz Tiborné, Vukovich György - irodalomjegyzékben szereplő tanulmányaiból egyes részeket - engedélyükkel - közvetlenül is felhasználtunk.

TARTALOMJEGYZÉK

I. ÁLTALÁNOS KÉRDÉSEK, A NÉPESEDÉSPOLITIKA FOGALMA, JELLEGE	2
II. TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS	7
III. A NÉPESEDÉSPOLITIKA IDEOLÓGIAI ÉS ETIKAI MEGKÖ- ZELÍTÉSE	19
IV. A NÉPESSÉG- ÉS GAZDASÁGFEJLŐDÉS NÉHÁNY ÖSSZEFÜG- GÉSE	27
1. A népesség és a gazdaság általános összefüg- gése	27
2. A termékenység és a foglalkoztatottság	30
3. Jóléti kérdések	32
V. IDEÁLIS CSALÁDNAGYSÁG ÉS NÉPESEDÉSPOLITIKA	34
VI. A KORMÁNYOK ÁLLÁSPONTJA A NÉPESSÉGPOLITIKA SZÜK- SÉGESSÉGÉRŐL ÉS BEAVATKOZÁSA A SZAPORODÁST KÖZ- VETLENÜL MEGHATÁROZÓ DEMOGRÁFIAI FOLYAMATOKBA	38
1. A kormányok beavatkozása a természetes szapo- rodást közvetlenül meghatározó demográfiai folyamatokba	44
2. A kormányok beavatkozása a népesség területi elhelyezkedését befolyásoló demográfiai fo- lyamatokba	45
VII. A NÉPESEDÉSPOLITIKA HATÁSA, KÖVETKEZTETÉSEK	47
IRODALOMJEGYZÉK	54

I. ÁLTALÁNOS KÉRDÉSEK, A NÉPESEDÉSPOLITIKA FOGALMA, JELLEGE

Népesedéspolitikán első megközelítésben a népesedési folyamatok területén meghatározott célokat és a célok elérését szolgáló eszközök együttesét, a népesedés tudatos társadalmi befolyásolását értjük. A népesedéspolitika fogalmát differenciáltabban közelítve abból kell kiindulnunk, hogy a népesedéspolitikát részletesebben meghatározza az adott népesedéspolitika

- tartalma,
- céljai,
- alapelvei,
- jellege.

Attól függően, hogy a népesedéspolitika a népesedés hány területét vagy folyamatát érinti, beszélhetünk egy- vagy több-tényezős népesedéspolitikáról. A korábbi évtizedekben - nemzetközi gyakorlatban is - a népesedéspolitikai célokat és így a népesedéspolitika tartalmát alapvetően a népesedés - elsősorban termékenységhez kapcsolódó - feszültségei és elmentmondásai határozták meg. Az utóbbi egy-másfél évtizedben elsősorban az állami-társadalmi fejlesztéspolitikák szélesedő kidolgozásával és alkalmazásával világszerte, de különösen a gazdaságilag fejlett országokban általános tendencia a népesedéspolitika tartalmának bővülése. Így míg korábban a népesedéspolitika alapvetően a népesség számának és összetételének befolyásolására irányult, napjainkban egyre inkább az jellemzi a különböző népesedéspolitikákat, hogy a népesedési és

az azt érintő társadalmi-gazdasági folyamatok növekvő körét fogják át, illetve érintik. A népesedéspolitikai tartalmának bővülése egyben a célok szaporodását is jelenti. A termékenység és ezen keresztül a népesség összlétszámának problémái mellett más népesedési folyamatok és jelenségek /házasodási mozgalom, család stb./, a népesség strukturális kérdései /pl. öregedés/ is önálló szerepet kapnak.

A népesedéspolitikai alapelvei - és ezzel szoros összhangban eszközei - a népesedéspolitikai megvalósításának hogyanját-mikéntjét fejezik ki. A népesedéspolitikai átfogó, minden lényeges, népesedést befolyásoló tényezőt felölelő volta, esetleg ennek hiányosságai, az, hogy céljait ösztönzéssel, késztetéssel vagy több-kevesebb közvetett vagy közvetlen kényszerrel, korlátozással akarja-e elérni, azaz megvalósítása során fokozza-e az egyén, a családok választási szabadságát, vagy korlátozza azt, az, hogy milyen mértékben és módon van összehangolva a társadalmi-gazdasági fejlődés és fejlesztés egészével és így hogyan szolgálja hosszú távon az egész társadalom és ezen belül az egyes egyének és családok jólétét; javítja-e és milyen mértékben életszínvonalukat, életük minőségét, mindez együttesen adja a népesedéspolitikai jellegét.

Attól az időtől kezdve, hogy a szervezett államok foglalkozni kezdtek azzal, hogy a népesség száma és szaporodása hogyan függ össze az állam - a társadalom fejlődésével, az

államok vezetői befolyásolni kívánták a spontán módon kialakult népesedési folyamatokat. A befolyásolás módjai a történelem folyamán különbözőek voltak - ismerünk közvetlen és közvetett, népességnövelő vagy népességcsökkentő eszközöket -, de mindegyikre az a jellemző, hogy a társadalmi elvárások ellentétesek voltak a társadalom tagjainak - a családoknak - egyedi gyakorlatával. Más szóval az állam népesedéspolitikai célja mindig ellentétes volt azzal, ami a társadalomban kialakult. Ez önmagában természetes is, hiszen ha például a népesség szaporodása spontán módon úgy alakulna, ahogy az az állam kívánságainak, céljainak, szükségleteinek megfelel, nincs szükség semmiféle állami - jogszabályi - intézkedésre. Ugy tűnt, hogy csupán ha nem a kívánt irányban történik a fejlődés van arra szükség, hogy a társadalom valamilyen eszközzel beavatkozzék a családok magatartásába és befolyásolja akaratukat.

A történelem folyamán kialakult népesedéspolitikai - tegyük hozzá: termékenységcentrikus - intézkedések egy elképzelt "közjó" érdekében születtek, lényegében olyan társadalmi ideák érdekében, amelyek az adott ország - társadalmi, gazdasági, politikai szempontból - optimális népességszámát, illetve az ennek eléréséhez szükséges népességszaporodást veszik alapul. A népesedéspolitikai intézkedéseket ezért e cél érdekében fogalmazták meg. A célok tekintetében, ha a népesség növelését kívánták "pronatalista", ha a népességszám, vagy népességszaporodás csökkenését kívánták, ezzel

ellentétben "antinatalista" népesedéspolitikáról beszélhetünk. Tekintettel arra, hogy ezt a népesedési folyamat egésze befolyásolhatja, a népesedéspolitikai intézkedések a folyamat tényezőinek mindegyikét érinthetik. Így a reprodukció alapvető meghatározóit: a születékeset és halálozásokat, a családalapítás és -megszűnés jogi szabályait, a házasságkötések és házasságmegszűnések /válások/ alakulását, illetve a népesség lakóhelyváltoztatását, mind az adott országon belül, mind különböző országok között /akár a ki-, akár a bevándorlások tekintetében/.

Íly módon a népesedéspolitikát általánosabban valamennyi népesedési folyamat megváltoztatására irányuló állami intézkedésként foghatjuk fel, szűkebb értelemben azonban a születések, vagyis a gyermekszám /családnagyság/ befolyásolását értik népesedéspolitikán. Ezt az indokolja, hogy a történelem folyamán a legtöbb népesedéspolitikai intézkedés éppen ezt, a reprodukció alapvető meghatározójának tekintett népesedési folyamatot kívánta módosítani. Mivel a születendő gyermekek számát ténylegesen a szülők kívánsága, elképzelése határozza meg, úgy vélték, hogy éppen a gyermekek száma az, amely közvetlen vagy közvetett intézkedésekkel befolyásolható. Az elmúlt évtizedek, az 1950-es 1970-es évek állami népesedéspolitikai intézkedései is elsősorban a születésszám befolyásolását tekintették alapvető céljuknak. A reprodukció másik fő meghatározója: a halandóság közvetlen és rövid idő alatti intézkedésekkel történő befolyásolása kevésbé lehetséges; a ha-

lázolás ténye természetesen nem zárható ki, csak az élet-tartam meghosszabbítására lehetséges megfelelő egészségpoli-tikai, életszínvonal-politikai, életmódot javító intézkedé-seket tenni, amelyek hatása hosszú idő alatt bontakozhat ki.

II. TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

A modern népesedéspolitikák bevezetése az 1930-as évek nagy gazdasági válsága után indult meg egyes európai országokban, elsősorban Franciaországban és Németországban, kisebb mértékben Svédországban. A legtöbb európai országban ugyanis már az 1920-as, 1930-as években csökkenni kezdett a születési arányszám - részben a világgazdasági válsággal összefüggésben - és néhány nyugat- és észak-európai országban olyan népesség-előrejelzéseket publikáltak, amelyek szerint a népesség száma hamarosan elér egy maximumot, és azután csökkenni fog. Erre a kilátásra országonként különböző reakciók születtek. Svédországban és Nagy-Britanniában királyi bizottságok vizsgálták a népességfejlődés ilyen alakulásának összefüggéseit az 1930-as, 1940-es években. Franciaországban, Németországban és Olaszországban az 1930-as években pronatalista népesedéspolitikát vezettek be. A népesség várható csökkenését egyik országban sem tekintették pozitív jelenségnek. Az angol vizsgálóbizottság például - miután leszögezett néhány előnyt, amely az enyhén csökkenő számú népességgel együtt jár - megállapította, hogy "van valami egészségtelen" egy olyan társadalomban, amely nem reprodukálja önmagát. A fasiszta kormányzatok népességszám-növelő politikája terjeszkedő, militarista politikájukkal függött össze.

Az 1930-as évek félelmei azonban részben megalapozatlanoknak bizonyultak. A második világháborút követő években

egész Európában fellendült a születési mozgalom. Az aggodalom hamarosan előjelet váltott: úgy tűnt, hogy a népesség számának növekedése az erőforrások gyors kimerüléséhez vezethet. Az 1960-as években viszont a születési arányszám ismét csökkenni kezdett, néhány országban igen gyors ütemben.

A népesedéspolitikák fejlődésének második szakaszát az 1950-es évektől számíthatjuk, elsősorban az európai kultúrához tartozó országokban. A második világháború után megváltozott a népesedési problémák kezelésének módja. Az európai fellendülés és a fejlődő országok népességének igen gyors ütemű növekedése arra a felismerésre vezetett, hogy földünk mérete, erőforrásai korlátozottak, a népesség növekedése nem folytatóthat a végtelenségig. Közgazdászok ezenközben azt hangsúlyozták, hogy a hátrányok mellett előnyök is származnak a népesség számának növekedéséből, és hogy az a nézet, miszerint a stacioner vagy csökkenő népesség gazdasági stagnáláshoz vezet, túlzott.

Ugyanebben az időben jelentős változások következtek be a szexuális morálban és magatartásban. A fogamzásgátlók bevezetése után előtérbe került az a nézet, hogy az egyénnek joga van termékenységét szabályozni. A művi vetélésekre vonatkozó jogszabályokat sok európai országban enyhítették, és a közvélemény is átalakult, még a pronatalista tradíciókkal rendelkező országokban is. A házas nők gazdasági aktivitásának fokozódásával szűkül a gyermekszülés és -nevelés ideje.

A nagy családok egyre ritkábbak, egész Európában a kis családok rendszere terjed.

Az 1950-es és 1960-as években a népesedéspolitikák középpontjában - mint erre már utaltunk - változatlanul a termékenység állt. Az európai kultúrkörben érvényesülő, a termékenységet és a lakosság számát középpontba helyező népesedéspolitikák mintegy 50 éves múltja elegendőnek látszik két lényeges tapasztalat levonásához:

- a kényszerintézkedéseket alkalmazó, különösen a korábbi liberális helyzetet megszigorító népesedéspolitikák csak átmeneti hatást értek el;

- a gyermekes családok anyagi helyzetét javító, a gyermeknevelés terheit mérséklő intézkedések kisebb-nagyobb mértékben elősegítették a termékenység emelését.

A népesedéspolitikák fejlődésének harmadik szakasza az 1960-as és az 1970-es évekre tehető. Ez a szakasz a fejlődő országokban a népesedéspolitika kialakulása, a fejlett országokban pedig egyrészt a népesedéspolitika tartalmi bővülése - a termékenység mellett más népesedési folyamatok integrálása -, másrészt a társadalmi fejlesztési politika és a népesedéspolitika kapcsolatainak szorosabbra fűzése - ez utóbbi a fejlődő országokban is - jellemző.

A népesedéspolitikai célkitűzések mindig egy adott - optimálisnak tekintett - népességszám, -struktúra és -növekedési arány stb. elérését, illetve közelítését kívánják és ehhez dolgozzák ki a megfelelő népesedési modellt. Ez elsősorban a népmozgalom mutatóinak bizonyos irányú és arányú megváltoztatását kívánja. A megoldásra váró feladatoktól, az elérni kívánt céloktól és a rendelkezésre álló erőforrásoktól függően az egyes országok népesedéspolitikája térben és időben szükségszerűen eltérő képet mutat. Az alapvető irányvonal azonossága tekintetében mégis két nagyobb csoport különböztethető meg: a fejlődő, illetve a fejlett országok csoportja.

A fejlődő országokban a politikának sokféle problémával kell egyszerre foglalkoznia. A népesedési trendek befolyásolásának általában direkt módszereit alkalmazzák, közvetlenül hatva a halandóság, a termékenység és a vándorlás alakulására. A fejlődő országokban a gyors népességnövekedés okoz egyre súlyosabb gondokat, így a népesedéspolitika fő eszköze általában a születésszabályozás propagálása, célja a termékenység csökkentése. Meg kell azonban jegyezni, hogy néhány fejlődő ország kedvező erőforrásaira hivatkozva nem tartja szükségesnek a termékenység visszaszorítását /pl. Latin-Amerikában/.

Míg korábban a népességszám stabilizálásának kérdését elszigetelten, tisztán népesedési kérdésként kezelték - s ennek megfelelően az erőfeszítések hatékonysága meglehetősen

alacsony volt -, az utóbbi években a fejlődő országok gyakorlata is egyre inkább kifejezi, hogy a népesedés kérdéseit csak átfogó társadalmi-gazdasági fejlesztési programok keretében - tehát indirekt módon - lehet megoldani. A népesedés és a társadalmi-gazdasági fejlődés közötti szoros összefüggés felismerése alapján az országok optimalizálni kívánják a népesség és az erőforrások közötti viszonyt. Az egyes fejlődő országok demográfiai fejlődésük jövőbeni alakulását általában gazdasági és társadalmi fejlődésük optimalizálása szempontjából kívánják befolyásolni.

A fejlődő országokban tehát - történelmi fejlődési sajátosságaik és társadalmi helyzetük miatt - a népesedéspolitikát a fejlesztési politika integráns része. Ezt a megállapítást jól bizonyítja, hogy a fejlesztés érdekében hozott olyan intézkedések, mint a nők státusának javítása, a nők fokozódó bevonása a társadalmi termelésbe, az oktatás és az egészségügyi ellátás kiterjesztése, színvonalának emelése egyúttal a termelékenység csökkentése szempontjából is fontos tényezők.

A fejlődő országok népesedéspolitikája azonban nem korlátozódik a termékenységi magatartás befolyásolására, a születések számának visszaszorítására. Ezen országok többségében még mindig igen kedvezőtlen a halandóság, s ezen belül az anyai és a csecsemőhalandóság alakulása. A halandóság csökkentését célzó népesedéspolitikai intézkedések, egészségügyi

és táplálkozási programok csak az általános fejlesztési stratégiába építve, egymást kölcsönösen támogató, komplex társadalompolitikai intézkedésekkel kiegészítve válhatnak hatékonyá. További problémát jelent a fejlődő országok gazdasági és népesedési helyzetében egyaránt a faluból városba irányuló, a kívánatosnál nagyobb arányú vándorlás is. Az elnéptelenedett és következképp megműveletlen mezőgazdasági területek további nehézségeket okoznak a lakosság élelmiszerellátásában, a nagyvárosok túlzott növekedése pedig szintén számos munkaerő-gazdálkodási, társadalom- és gazdaságpolitikai problémát vet fel.

Az elmondottakból következik, hogy a fejlődő országok demográfiai helyzetében változás csak tartós társadalmi-gazdasági fejlődéssel, a lakosság életszínvonalának és életkörülményeinek tényleges javulásával párhuzamosan érhető el. Ugyanakkor a kapcsolat kölcsönös, mert a kedvező demográfiai helyzet elősegítheti a fejlődés útjában álló akadályok gyorsabb és eredményesebb leküzdését.

A fejlett országokban kialakult népesedéspolitikai elvek több szempontból bonyolultabbak. Az országok többségében befejeződött a "demográfiai átmenet", a termékenység és a halandóság viszonylagos egyensúlyi helyzetbe került. Napjainkban úgy tűnik, hogy a fejlett országok nagy részében véget ért a gyors népességnövekedés korszaka. Nem biztos azonban, hogy a születések száma tartósan alatta marad a reprodukciót

biztosító szintnek. A kis emelkedés azon nők számában, akik harmadik gyermek szülésére vállalkoznak, is jelentős hatással lehet a reprodukció szintjére.

A születésszabályozás terjedésével sok házaspár nemcsak a gyermekek számát, hanem a születés időzítését is szabályozza. Az időzítésre vonatkozó elhatározást nagymértékben befolyásolják a rövid távú társadalmi-gazdasági változások, ezért a jövőben nagyobb ingadozás várható a születések évenkénti számában, ami viszont a népesség korstruktúráját alakítja. Ezt a gazdaság- és társadalompolitikusoknak figyelembe kell venniük, és a tervezésnek ennek megfelelően rugalmasnak kell lennie.

Bár az 1970-es évek termékenységcsökkenésére korántsem volt olyan heves a reakció, mint az 1930-as évekre, általában elfogadott álláspont, hogy a népesség korlátozás nélküli csökkenése kedvezőtlen lenne.

Mindez új helyzetet teremtett, és a népesedéspolitikát új feladatok elé állította. A termékenység alacsony színvonalára egyes kormányokat pronatalista népesedéspolitikai intézkedések bevezetésére ösztönözte, más országok viszont az egyensúlyi helyzet fenntartását, zéró népességnövekedést tűzve ki célul, nem hoztak ösztönző rendelkezéseket, annak ellenére, hogy termékenységük színvonalára ezt rövid távon indokolta volna.

Míg a fejlett országokban alkalmazott népesedéspolitika általában indirekt, s a demográfiai jelenségeket elsősorban társadalmi-gazdasági intézkedéseken keresztül kívánja befolyásolni, a termékenység területén számos direkt, gyakran kényszerítő jellegű jogszabállyal találkozunk. Ilyenek a születésszabályozás eszközeihez való hozzájutással, illetve az abortusz tilalmával vagy engedélyezésével kapcsolatos jogszabályok. Egyre általánosabbá vált az a felismerés, hogy az ilyen jellegű, közvetlenül az eszközökre irányuló befolyásolás önmagában nem elegendő, az elért hatás csak átmenetinek bizonyul /lásd Románia/. A hatékony, távlati eredményeket célzó népesedéspolitikának a demográfiai magatartásra ható motívációs rendszerek megváltoztatására is törekednie kell. Ez csak a közvetett, gazdaságpolitikai, illetve társadalompolitikai jellegű befolyásolás révén valósítható meg.

A fejlett országokban az utóbbi években a halandóság emelkedése, valamint az időskorú népesség arányának növekedése az integrált népesedéspolitika hatáskörének bővítését tette szükségessé. Ez a viszonylag új, de távlatilag tartós-nak tekinthető trend számos szociálpolitikai, egészségügyi, gazdaságpolitikai kérdést vet fel, ezért a kérdés komplex kezelése még a termékenység kérdésénél is fokozottabban szükséges és indokolt.

A halandóság integrálásának szükségessége - a halálzási arányszámok függvényében - az egyes iparilag fejlett

országokban nem azonos súllyal jelentkezik. Míg a szomszédos Ausztriában, Csehszlovákiában, az NDK-ban vagy az NSZK-ban a halálozások száma és aránya a magyarországihoz hasonlóan magas, más európai országokban - esetleg azonos születési arányszám és korstruktúra mellett - a halandóság kedvező, tartósan alacsony színvonalon mozog /pl. Hollandiában, Svájcban, Olaszországban/.

A házasság és a család intézményében az utóbbi években kedvezőtlen, vagy legalábbis vitatható változásoknak lehetünk tanui az európai országok egy részében. A házasságkötési arány csökkenésével párhuzamosan megnövekedett az élettársi kapcsolatban élők száma és aránya, amely jelenség a népesedési hatásokon túlmenően összetett társadalmi következményeket is von maga után. Ezért a kérdés ebben az esetben is komplex módon, a népesedéspolitika mellett a társadalompolitika egészének eszközrendszerével közelíthető meg.

A népesedési helyzetről, a népesedéspolitikai célkitűzésekről nyújtott rövid és mozaikszerű nemzetközi kitekintéssel azt kívántuk bemutatni - nem térve ki a vándorlással, a népességkoncentrációval, a nők társadalmi-gazdasági aktivitásával, a népességelőrejelzéssel kapcsolatos számos szűkebb vagy tágabb értelemben szintén a népesedéspolitikához kapcsolódó kérdésre -, hogy a népesedéspolitika és más fejlesztési politikák összefonódása a fejlett országokban és a fejlődő országok többségében is megfigyelhető, s mikor a

magyarországi helyzetet elemezzük, mind a kérdések felvetődésében, mind a megoldás módozataiban számos analógiával találkozhatunk.

A jelenlegi időszakban a világ csaknem minden országa foglalkozik azzal a gondolattal, hogy milyen népességszaporodás tekinthető a mai helyzetben a legmegfelelőbbnek ahhoz, hogy a jövő gazdasági, társadalmi, kulturális céljai megvalósíthatók legyenek. Különböző számítások, elemzések, módszerek eredményei egyre inkább igazolják azt a megállapítást, hogy a világ egészére, illetve azon belül az országok többségére nézve az lenne a legideálisabb, ha a népességszám bizonyos idő után stabilizálódna. Ez azt jelenti, hogy olyan népesedési helyzetet kellene elérni, amelyben - optimális kor megoszlás alapján, ahol a gyermekkorúak, a munkaképes korúak és az öregkorúak a népesség meghatározott gazdasági, munkaerő és utánpótlási szempontból is legmegfelelőbb hányadát alkotnák - a születések és a halálozások száma évente lényegében egyforma lenne. Ez azt is jelentené, hogy az egyes nemzedékek nagysága is kiegyenlített lenne, és csak a biológiailag meghatározott későbbi élettartamban kezdődne el az egyes nemzedékek lassú, fokozatos csökkenése.

Ez a stabil népesedési helyzet, amelyet más néven a "zéró-népességszaporodással" is jelölnek. Jelenleg a gazdasági-társadalmi helyzetüket tekintve fejlődő országokban még igen magas a népesség szaporodási üteme, amit a nagyon

magas termékenység mellett még a halandóság viszonylag nagyobb aránya sem tud ellensúlyozni. Ugyanakkor az iparilag fejlett országok egy részében a halandóság meghaladja a születések számát, mivel a termékenység nagysága csaknem mindent alatta marad az egyszerű reprodukció szükségletének. Így mindkét országcsoport népesedéspolitikai céljai meghatározásánál egyformán a stabil népesedési helyzetet tekintik elrendőnek, azzal a különbséggel, hogy a fejlődő országok a termékenység csökkentésével, a fejlett országok a termékenység növelésével kívánják azt megvalósítani, így az előbbiek antinatalista eszközökkel, az utóbbiak pedig pronatalista intézkedésekkel élnek. Természetesen vannak országok, ahol a felismert problémák ellenére sem tesznek semmit a fennálló helyzet megváltoztatására. Másutt viszont úgy ítélik meg, hogy a társadalmi-gazdasági körülmények a "0-növekedéssel" szemben bizonyos kisebb mérvű tényleges népességnövekedést tesznek szükségessé és így népesedéspolitikai céljaikban ezt határozzák el.

A családok társadalmi-kulturális helyzetüket és jövődelmüket tekintve nagyon különbözők, és az intézkedések megválasztásában erre mindenképpen gondolni kell. A népesedéspolitikai intézkedések igen sokfélék, még az adott azonos cél érdekében is. Elfogadott az a vélemény, hogy ezek egyike sem olyan, hogy önmagában alkalmas lenne befolyásolni minden család demográfiai magatartását. Ezért a legtöbb országban, ahol a népesedéspolitikai a nemzeti politika fontos részévé vált,

az 1970-es évek folyamán komplex népesedéspolitikai intézkedések sorozata alakult ki, amelyeket az jellemzett, hogy ezek folyamatosságot biztosítottak és az eszközöket bizonyos kombinációban bocsátották a családok rendelkezésére. Különösen jellemző ez az európai szocialista országokra, ahol az elmúlt évtizedben a népesedéspolitika az általános társadalmi-gazdasági tervezés részévé vált és intézkedései egységesen a családnagyság növelését, illetve stabilizálódását célozták.

Az utóbbi évtized hazai és nemzetközi tapasztalatai alapján összefoglalóan tehát azt mondhatjuk, hogy a társadalommal, a népesedéssel kapcsolatos politikák nemcsak a kedvezőtlenül alakuló demográfiai folyamatok /például az öregedés/ egyes negatív társadalmi, gazdasági, társadalompolitikai és társadalomlélektani következményeinek korlátozását és megszüntetését, hanem a népesedés társadalmi fejlődést elősegítő, a család és az egyén szélesen értelmezett jólétét szolgáló pozitív folyamatainak, tendenciáinak támogatását, elősegítését is egyre teljesebben feladatuknak tekintik.

III. A NÉPESEDÉSPOLITIKA IDEOLÓGIAI ÉS ETIKAI MEGKÖZELÍTÉSE

Az emberiség történelmének nagy része alatt, a népesedési folyamatokat elsősorban a halandóság, másodsorban a házasodás és esetleg a vándorlás befolyásolta. Az utóbbi időkben azonban a technikai fejlődés lehetővé tette a születési és halálozási arányokba való beavatkozást, ami mind pozitív, mind negatív eredményeket hozott. A modern államok elsődleges célja a gazdasági és társadalmi fejlődés biztosítása, de egyre inkább tudatára ébrednek a demográfiai jelenségek különböző hatásaira is. Ennek során kialakulóban van az aktív népesedéspolitika koncepciója, ami további kérdéseket vet fel: jogszerű-e az állam népesedéspolitikai beavatkozása? meddig mehet el az állam e téren anélkül, hogy az egyének alapvető jogait megsértené?

Az állam alapvető célja, hogy a gazdasági és társadalmi fejlődést elősegítse, és hogy az állampolgárok maximális jólétét biztosítsa. Az állam ilyen értelemben felelős a nemzetért, minden dimenziót figyelembe véve: szociális, kulturális, regionális szempontból egyaránt, de történelmileg is, tehát a jövőre nézve is. Az állam beavatkozásának jogszerűsége, úgy tűnik közvetlenül fakad ebből a felelősségből, de nem jelenti azt, hogy a beavatkozás jogszerű, mihelyt változás következik be a népesség paramétereiben.

A népesedéspolitikai iránti igény szinte mindig olyankor alakul ki, amikor súlyos és hosszantartó egyensúlyhiány jön létre gazdasági, környezeti, társadalmi stb. téren. Ha az egyensúly felbomlásának fő oka a népesség változása /gyors növekedés, egyenlőtlen megoszlás, csökkenés stb./ ez az állam beavatkozását igényli. Veszélyesen alacsony születési arányszámok pl. az ország gyengülését okozhatják, ennek elkerülése az állam fő feladatai között kell hogy legyen.

Az állam beavatkozásának jogszerűsége mellett szóló másik érv, hogy az állam az egyénnél jobban fel tudja mérni, hogy hogyan lehet a jövő generációk érdekeit szolgálni, a népesedési folyamatok legkedvezőtlenebb vagy legkedvezőbb hatásának egy része ugyanis csak 20 vagy még több év múlva jelentkezik.

Mindazonáltal problémát jelent az állam beavatkozása a reprodukció folyamatába, mivel ezt általában a házaspárok magánügyének tekintik. A különböző véleményekből az állapítható meg, hogy pl. a francia közvélemény ellenzi a születési arányszámok területén a közvetlen beavatkozást, de támogatják a közvetett hatást kiváltó intézkedéseket.

Nyilvánvaló, hogy az alapvető emberi jogok súlyos sérelme nélkül az állam nem tudja kötelezni az egyént a reprodukcióra, és nem tudja megakadályozni sem ebben.

Az Egyesült Államok Függetlenségi Nyilatkozata, amelyet a francia forradalmárok is megerősítettek, az ember természetes és elidegeníthetetlen jogai között tartja számon, hogy minden ember szabad, és egyformán megilletik az élethez, szabadsághoz és tulajdonhoz fűződő alapvető emberi jogok; a kormányok nem helyezkedhetnek az ezen jogok gyakorlását korlátozó elvekre, mivel ezen jogok védelme a kormány alapvető céljai között van. Ezekből az alapelvekből közvetlenül levezethetők a mozgásszabadság és a családalapítás szabadsága, amelyek már a demográfia területére vezetnek. Mindezek az emberi jogok az ENSZ által deklarált Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában is szerepelnek.

Az ember intellektuális és morális fejlődéséhez való joga feltételezi az oktatáshoz való jogot, amelyet az államnak garantálni kell az oktatási rendszer megszervezésével. Az alapvető oktatásban való részvétel azonban már nemcsak jog, hanem egyben kötelező is, itt tehát a jog gyakorlása helyébe a kötelezettség teljesítése lép. Ugyanígy pl. az egészségügy területén: az egészséghez való jog tartalmatlan, ha az állam nem hoz intézkedéseket, amelyek gyakran korlátozó vagy kötelező intézkedések /pl. kötelező védőoltás/. Az államnak tehát számos kötelezettsége van az egyénnel szemben, és ezeket úgy kell minél teljesebben teljesítenie, hogy lehetőleg elkerülje a jogok közötti konfliktusokat. Vagy egyénes jogalkotást vezet be, de ezzel az állampolgárok egy részének a meggyőződése ellen tesz, vagy adaptálja a jogszabá-

lyait a különböző körülményekre, ami viszont ellentmond a törvény előtti egyenlőségnek. Példa erre a dilemmára az abortuszra vonatkozó szabályok rendszere: hogyan egyeztethető össze a sokak által vallott egészséghez való jog a fogantatástól és az anyáknak és gyermekeknek nyújtott támogatás és segítség a szintén vallott elvvel, miszerint a nők szabadon rendelkeznek önmagukkal.

A Világnépesedési Akcióterv szerint is a család a társadalom alapegysége és az egyik alapvető emberi jog a családalapításhoz, gyermekneveléshez való jog. Ugyanakkor megfigyelhető a szexualitás és a reprodukció egyre inkább magánüggévé válása, míg a reprodukció következményéért való felelősség egyre inkább a társadalom felelőssége. A közösségi intézmények viszont gyengítik a család szerepét, megfosztják a szülőket olyan felelősségtől, ami évszázadokon keresztül megillette, illetve terhelte őket.

Egy további feszültség, amit a népesedéspolitika szempontjából figyelembe kell venni, a demográfiai változás hatásának lassúsága. Amikor a kormány a családok támogatására irányuló intézkedést hoz, morális kapcsolatba is kerül a családokkal, ennek a kapcsolatnak az időtartama pedig jóval meghaladja akár egy pénzügyi év, akár egy ötéves terv időtartamát. A kormány megváltoztathatja pl. hitelpolitikáját, de nem változhat hirtelen a népesedéspolitikában. Ha módosít az állam a népesedéspolitikán vigyáznia kell, hogy ne legyen igazságtalan

a családhoz. Az állam megváltoztathatja nézeteit, de a család nem változtathat meglevő gyermekeinek számán.

A népesedéspolitikai etikai oldaláról

Milyen típusú népesedéspolitikai intézkedéseket hozhat a kormány?

1. Befolyásolhatja a fogamzásgátlás modern eszközeihez való hozzájutást.

2. Megváltoztathatja a termékenység társadalmi-gazdasági meghatározóit.

3. Propagandát fejthet ki és/vagy korlátozhatja az ellenkező nézetek kifejezését.

4. Megváltoztathatja a termékenység növelésére vagy csökkentésére ösztönző eszközöket.

5. Társadalmi-politikai nyomást fejthet ki és/vagy közvetlen szankciókat alkalmazhat.

Meg kell azonban különböztetni a kormány termékenységet befolyásoló intézkedéseit, politikáját a termékenységet befolyásoló kulturális feltételektől. A kulturális gyakorlat minden valószínűség szerint inkább befolyásolja a termékenységet, mint a kormány politikája.

A kormány lehetséges intézkedései közül a társadalmi-gazdasági feltételek fejlesztése tekintetében nem merülnek

fel a népesedéspolitikával kapcsolatos etikai problémák /már csak azért sem, mert nem demográfiai alapokon hozott intézkedések, még ha van is demográfiai hatásuk/.

Leginkább a fogamzásgátlás eszközeihez való hozzájutás, a termékenység fokozására vagy korlátozására ösztönző eszközök és a társadalmi-politikai nyomás, illetve a közvetlen szankciók alkalmazása tekintetében merülnek fel etikai megfontolások.

A fogamzásgátlás eszközeihez való hozzájutás korlátozása nem tekinthető etikailag megengedhetőnek demográfiai célok érdekében: a szülők autonómiáját csökkenti és választási szabadságát korlátozza, továbbá a gazdagabbak könnyebben megkerülik a rendelkezéseket, mint a szegényebbek. Ingyenes és teljesen korlátozásmentes hozzájutás ezen eszközökhöz azonban nem lehet elvárás a kormányokkal szemben. /Ezzel szemben meg kell jegyezni, hogy a hagyományos családtervezési módszerek és hatásuk a szegényebb rétegeknek kedvezőbb, mint a gazdagabbaknak, ami viszont általánosan elfogadott megkülönböztetés./

Az ösztönzők közül a pozitív ösztönzők a "helyes" termékenységi magatartást "jutalmazták", a negatív ösztönzők a "helytelen" magatartást "büntetik". A pozitív ösztönzők alkalmazása etikailag megengedett, a negatív ösztönzők alkalmazása elfogadható, feltéve, hogy a harmadik, "ártatlan" felek védelme biztosított.

Az ösztönzők rendszerével szemben számos ellenérv merül fel, amelyek alapvetően két kategóriába sorolhatók:

1. az ösztönzők a választási szabadságot korlátozzák, mert befolyásolják a szülők döntését,
2. az ösztönzők igazságtalanok lehetnek.

Az első ellenérv-csoporttal szemben meg kell jegyezni, hogy az ösztönzők definíció szerint jutalmak vagy büntetések, amelyek kifejezett célja a döntés befolyásolása; alkalmazásuk nélkül céltalan lenne. A pozitív ösztönzők emellett a választási lehetőségek körét bővítik, az egyént olyan lehetőség elé is állítják, amely addig nem létezett: választhatja az ösztönzőt, eredetileg szándékolt termékenységi magatartása helyett. Ha tehát az ösztönzők valódi választási lehetőséget biztosítanak, nem merül fel etikai probléma.

Az ösztönzők esetleges igazságtalanságával szemben ellenérv, hogy az ösztönző célja éppen az, hogy a javak újraelosztását befolyásolja.

A negatív ösztönzők alkalmazása esetén az ezek ellenére született gyermekek anyagi védelmén túl lényeges kérdés a pszichológiai hatás, a családon belüli reakció, ami viszont szinte elkerülhetetlen negatív hatás a gyermekre. /Már csak ezért is célszerűbb pozitív ösztönzők alkalmazása./

Egyesek szerint etikai, mások szerint adminisztrációs kérdés, hogy az ösztönzőkkel vissza lehet élni, meg kell azonban jegyezni, hogy a pénzbeli transferek bármelyike, sőt bármilyen intézkedés lehetőséget kínálhat a visszaélésre.

A társadalmi-politikai nyomást általában nehéz elkülöníteni egyéb intézkedésektől: az informálás, irányítás, oktatás a társadalmi-politikai nyomás enyhébb formái lehetnek.

Mit tehet egy kormány a termékenység befolyásolása érdekében? Optimális esetben elegendő lenne a termékenységi magatartás eredményéről informálni az egyéneket; lehetővé tenni az orvosilag elfogadható születésszabályozási eszközök megszerzését; és minimalizálni a termékenységet befolyásoló negatív hatásokat. Ez azonban lényegében megoldhatatlan. A probléma lényege éppen az, hogy a közösség és az egyén céljai nincsenek feltétlenül összhangban: az egyének termékenységi magatartása nem eredményezi a közösség demográfiai viszonyainak optimális alakulását.

IV. A NÉPESSÉG- ÉS GAZDASÁGFEJLŐDÉS NÉHÁNY ÖSSZEFÜGGÉSE

A gazdasági növekedés és a népességfejlődés hosszú ideje vitatéma a szakemberek körében. Az utóbbi években azonban a fejlett országok tekintetében is élénkült a vita, amelynek új eleme, hogy ezen országokban a zéró népességnövekedés nem mint cél, hanem mint tény merül fel. Míg a világ egészére nézve a túlnépesedés, a világ egyes régióiban a népesség számának vagy növekedési ütemének csökkenése okoz gondot. Meg kell azonban jegyezni, hogy a népesség növekedésének lassulása feltehetőleg nem váltana ki ilyen mértékű aggodalmat, ha nem párosulna a gazdasági fejlődés megváltozott körülményeivel.

1. A népesség és a gazdaság általános összefüggései

Sokan úgy vélik, hogy a népesség folyamatos növekedése szükséges a gazdasági prosperitáshoz. A gondolat továbbvitele odavezet, hogy a népességnövekedés lassulása gazdasági stagnálást eredményez. Más szerzők és több ENSZ-tanulmány azonban rámutat, hogy a fejlett országokra nézve nem állapítható meg jelentős kapcsolat a demográfiai és a gazdasági növekedés között, sem hosszú távon, sem rövid távon. Az ENSZ "A népesedési trendek meghatározói és következményei" /The Determinants and Consequences of Population Trends/ című, 1973-ban megjelent tanulmánya szerint a gazdasági és népességnövekedés között komplex összefüggés áll fenn, amelynek

megállapításához egyrészt nem áll rendelkezésre elegendő adat, másrészt a kapcsolat közvetett jellege arra utal, hogy mind az összefüggés iránya, mind annak mértéke térben és időben változhat, tehát bár a két jelenség egymástól nem független, szisztematikus és változatlan kapcsolat nem áll fenn közöttük.

A népességnövekedés és gazdasági növekedés kérdését vizsgálva tekintetbe kell venni a két jelenség közötti időeltolódásokat. Például, ha a gazdasági növekedést a kínálat oldaláról nézzük, a termelési potenciált kell figyelembe venni, mely esetben az aktív népesség szerepe jelentős, tehát a népességnövekedés lassulása nincs közvetlen, azonnali hatással a termelésre. A kereslet oldaláról nézve pedig figyelembe kell venni, hogy a kereslet csökkenését a külpiacokon történő értékesítés ellensúlyozhatja.

Ugyanakkor a vándorlás és a gazdasági növekedés között szignifikáns kapcsolat van. Nyugat-Európában 1950 és 1970 között a vándorlás igen jelentős szerepet játszott, és közvetlen hatással volt és van a termelésre /és viszont, a gazdasági helyzet alakulása jelentős mértékben befolyásolja a vándorlást/.

A népességnek a gazdaságra gyakorolt hatásáról többeknek az a véleménye, hogy a lelassult, vagy akár zéró népességnövekedés esetén is csak másodlagos negatív hatásról lehet

szó. A Population Council 1973-ban kiadott, "Az Egyesült Államok népessége és jövője" /The population and future of the United States/ című tanulmánya megállapítja, hogy a születési arányszámok csökkenésének elsődleges hatása - más körülmények változatlansága esetén - az aktív népességre háruló teher csökkenése, az egy főre jutó jövedelem növekedése, tehát a hagyományos gazdasági mutatók szerint az egyes ember anyagi helyzete javul. Egy ideig ilyen esetben viszonylag több aktív személynek viszonylag kevesebb inaktív személyt kell eltartania. A lassabban növekvő népesség egy főre jutó jövedelme azonban csak akkor növekedhet, ha a gazdasági növekedés fenntartható.

Egy növekvő népességben évente többen jelennek meg a munkaerőpiacokon, mint egy stacioner népességben. Az új munkaerő könnyebben mozdul a bővülő ágazatokba, mint a korábbi, régebbi dolgozók. Ebből következően elméletileg a növekvő népesség nagyobb gazdasági flexibilitást biztosít, mint a stacioner népesség. /Megfelelő képzés ettől függetlenül hozzájárulhat a gazdaság flexibilitásához./ Tekintettel arra, hogy a nemzetközi vándorlás a népesség adaptív készségét helyettesítette a legtöbb iparosodott országban, ezt a kérdést általában nem vizsgálták.

A kérdés vizsgálatakor nemcsak a népesség nagyságát és növekedésének ütemét, hanem struktúráját /kor és nem szerinti összetételét, területi elhelyezkedését, képzettségét/

is figyelembe kell venni. Ugyanakkor a gazdasági rendszer sem tekinthető egyetlen egységnek. A népesedési jelenségek a gazdasági rendszer különböző szintjein hatnak a gazdasági rendszerre. Befolyásolják a háztartási fogyasztás szerkezetét, a beruházási igények alakulását, az egészségügyi ellátás iránti szükségletet, a munkaerő-kínálatot, a transzfereket stb.

2. A termékenység és a foglalkoztatottság

A hagyományos álláspont szerint a munkanélküliség oka a létszámfölösleg, tehát a termékenység csökkenése, amely a létszámfölösleget csökkentené, egyben a munkanélküliséget is csökkentené. Ezt a gondolatot sokan vitatják.

Alfred Sauvy például kifejti, hogy ez a tétel az ipari társadalmakra - az utóbbi félévszázad tanúsága szerint - nem érvényes, a tétel a felszíni jelenségek megítélésén és egy hamis "józan ész logikán" alapul. Érvként felhossa, hogy éppen azokban az országokban a legmagasabb a munkanélküliek aránya, ahol a termékenység hosszú ideje igen alacsony és a nyersanyagok bőven állnak rendelkezésre, míg például Svájcban és Ausztriában, ahol a rendelkezésre álló nyersanyagok sokkal szűkösebbek és a termékenység viszonylag magasabb, a munkanélküliek száma és aránya lényegesen kisebb.

A hamisan érvelők figyelmen kívül hagyják, hogy azokban az években /1964-1973/, amikor a legnagyobb létszámú

születési évjáratok léptek Franciaországban munkaképes korba, szükségessé vált idegen munkások foglalkoztatása /csak Franciaországban 2 millió vendégmunkást alkalmaztak/, és még 1973-ban, az első kőolajár-robbanás előtti évben is, amikor a tizedik nagylétszámú születési évjárat munkaképes korba lépett, 110 000 vendégmunkásra volt szükség.

A munkanélküliség okát a termékenységben keresőknek akkor lehetne igaza, ha a nemzeti termelés egyetlen termékre korlátozódna, amelyet egyetlen munkáskategória állítana elő.

Ellenpéldaként felhozható a "német csoda". A második világháború után ugyanis a mai NSZK területére több mint 10 millió német nemzetiségű települt, közülük 5 millióan állást kerestek. Néhány évvel később nemcsak ennek az 5 millió embernek, hanem további 2 millió bevándorlónak is volt állása, úgy, hogy közben a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma csökkent is.

A teljes foglalkoztatottság tehát a gazdaság struktúrájától, adaptációs készségétől függ. A nem megfelelő szervezettség munkanélküliséget eredményez. Naívnak tűnik tehát az az elvárás, hogy a kisebb létszámú születési évjáratok munkábaállásakor a munkanélküliség enyhül.

3. Jóléti kérdések

Hosszú ideig a fő problémát az jelentette, hogy a népesség növekedésével járó nehézségeket hogyan lehet megoldani, és általában adottnak vették az egy főre jutó termelés növekedését. Bár sok kifogás hangzott el a nem kívánt "melléktermékek" miatt /környezetkárosítás, a nyersanyagok túlzott mértékű kiaknázása, a társadalmi osztályok és rétegek, valamint az országok közötti növekvő különbségek/, az is természetesnek tűnt, hogy az emberi életfeltételek javítása csak a gazdasági növekedés útján érhető el.

Az 1929-33-as válság felvetette a hatékony intézkedések szükségességét, és megszületett az a koncepció, hogy az államnak megvan a lehetősége, hatalma és ezért kötelessége a megfelelő ellenintézkedések meghozatala. Ezt tükrözi Keynes és Beveridge elmélete.

Az új feltételek között a népességnövekedés lassulásával vagy népességcsökkenéssel és lassabb gazdasági növekedéssel vagy gazdasági stagnálással kell számolni. Ilyen körülmények között a problémát az elosztás módjának megváltoztatása jelenti.

Sok nyugati közgazdász már ma is a munkanélküliség szintjének állandósulásával /vagy növekedésével/ számol, egy olyan korszak után, amikor a fejlettebb országok csak a tö-

meges bevándorlás támogatásával tudták a munkaerő-keresletet kielégíteni. Az új feltételek között ez a folyamat megfordul, ami azt is jelenti, hogy a kevésbé fejlett országok gazdasági helyzetét tovább rontja a fejlettebb országok gazdasági helyzetének romlása.

Az új feltételek között a társadalmi szolgáltatások egyre nagyobb terhet jelentenek, mert megváltozik a szolgáltatásokat igénybevevők és nyújtók aránya.

Az első reakció a népességnövekedés változására a megkönnyebbülés volt, úgy tűnt, hogy ha kevesebb gyermek születik, csökken a gyermekekkel kapcsolatos szolgáltatások költsége és javul azok minősége. Ma már azonban látható, hogy ez mechanikus egyszerűsítés, mert a szolgáltatásra rászorulóknak száma nem csökken arányosan a született gyermekek számának csökkenésével, egy idő után az aktív dolgozók száma is csökken, és a hátrányos gazdasági körülmények miatt csökken a jóléti kiadásokra rendelkezésre álló összeg. Számos országban csökkent a jóléti kiadások reálértéke a romló gazdasági helyzet miatt. Bár az infrastrukturális beruházások költségei csökkennek a népesség csökkenése miatt, a szociális problémák nem oldódhatnak meg, a termékenység csökkenése ugyanis egyenlőtlen a különböző társadalmi rétegekben. Emellett súlyosbodó szociális probléma a népesség öregedése, és az, hogy a családok sem tudják megoldani a rászorulóknak gondozását, mert a kislétszámú, több aktív keresőből álló családok száma nőtt.

V. IDEÁLIS CSALÁDNAGYSÁG ÉS NÉPESEDÉSPOLITIKA

Az utóbbi években a demográfiai helyzet jellemzésére gyakran használják a kifejező és látszólag egyszerű "teljes termékenységi arányt": az egy reprodukív korban levő nőre jutó összes gyermekek átlagos számát. A mutató a reprodukció trendjét jól kifejezi, mivel egy adott időszak korszpecifikus termékenységi arányait összegezi.

A nagyközönséget néhány országban időről-időre megkérdezik különböző felvételekben az ideálisnak tartott családnagyságról. A válaszokat átlagolják, és így egy olyan mutatót nyernek, amely a közvélemény álláspontját fejezi ki a családok ideális gyermekszámáról.

Az ideális gyermekszámmal vagy ideális családnagysággal kapcsolatban azonban több megjegyzést kell tenni.

Az ideálisnak tartott gyermekszámot nem lehet a termékenységi magatartásra utaló objektív adatnak tekinteni. A válaszadók nem veszik figyelembe azokat a nőket, akiknek egyáltalán nem születik gyermeke, sem azokat, akik az ideálisnál kevesebb vagy több gyermeket szülnek. A válaszok inkább egy termékeny, gyermekeikkel együtt családot alkotó, válás vagy halál útján el nem választott házaspár átlagos gyermekszámának általános becslését adják. Az értéket az egyéni körülmények által meghatározott preferenciák befolyásolják.

Az ideális családnagyság és a tervezett gyermekszám /vagy a kívánt gyermekszám/ nyilván nem azonos kategóriák. A tervezett vagy kívánt gyermekszám - akárcsak a tényleges gyermekszám - rendszerint az ideális gyermekszám alatt marad.

Az ideális gyermekszámra vonatkozó adatok igen kifejezőek, de veszélyt is rejtnek magukban: a termékenység aktuális szintjének és az ideális családnagyságnak ugyanazon mutatóval való kifejezése arra utal, hogy a két mutató összehasonlítható, tekintet nélkül arra, hogy azokat különbözőképpen számítják. A termékenység jelentős mértékű csökkenése azonban fontossá teszi a közvélemény, tehát azon emberek véleményének, attitűdjeinek vizsgálatát, akiknek a termékenysége csökken.

Ideális gyermekszám az Európai Gazdasági Közösség országaiban

Az Európai Gazdasági Közösség 1979. áprilisában a kilenc ország összesen 120 régiójában felvételt hajtott végre "Az európaiak és gyermekeik" címmel. A felvétel egyik kérdése: "Véleménye szerint országában mennyi egy család gyermekeinek ideális száma?" A válaszok a következő megállapításokra adnak módot.

A termékenység tényleges szintje és az ideális gyermekszám között összefüggés mutatkozik: ahol a tényleges termékenység magas, ott az ideális gyermekszám is magas.

A Közös Piac országainak összességét tekintve az átlagosan ideálisnak tartott gyermekszám 2,2, a megkérdezettek 59 százaléka szerint két gyermek ideális. Írország esete kivívó, a válaszolók 56 százaléka négy vagy több gyermeket tart ideálisnak. A többi országban - Franciaországot kivéve - a megkérdezettek döntő többségének véleménye szerint az ideális gyermekszám kettő. Franciaországban két gyermeket a megkérdezettek 44, hármát pedig 45 százaléka tartott ideálisnak; ezek az értékek lényegében egybeesnek az INED által végzett hasonló franciaországi felvételek során kapott 1974., 1975., 1976. és 1978. évi eredményekkel.

A férfiak és a nők válaszai között nincs jelentős különbség, de a fiatalabbak általában kisebb családot tartanak ideálisnak, mint az idősebbek, ami a termékenység csökkenésének tendenciájával összhangban van.

Az ideálisnak tartott gyermekszám a már meglévő gyermekek számával egyenes arányban nő, bár az előbbi az utóbbinál lehet alacsonyabb vagy magasabb. Az átlagos ideális gyermekszám azonban mindig magasabb mint a született gyermekek átlagos száma.

Jelenleg az ideálisnak tartott gyermekszám tehát magasabb, mint a teljes termékenységi arány. A tényleges és az ideális termékenység közötti különbség ellentmondást mutat a házaspárok szándékolt és tényleges termékenysége között, és

a kormányoknak ezt az ellentmondást tekintetbe kell vennie. Ha a magatartás nem felel meg a kívánalmaknak, akkor valami a szándék megvalósításának útjában áll. Sokak véleménye szerint tehát a kormány feladata "egyszerűen" a megfelelő anyagi eszközök juttatása a szülőknek, és az akadály elhárul.

VI. A KORMÁNYOK ÁLLÁSPONTJA A NÉPESSÉGPOLITIKA SZÜKSÉGESSÉ- GÉRŐL ÉS BEAVATKOZÁSA A SZAPORODÁST KÖZVETLENÜL MEGHATÁROZÓ DEMOGRÁFIAI FOLYAMATOKBA

A Világnépesedési Akcióterv keretében olyan határozat született, hogy az ENSZ megfelelő szervei rendszeresen tekint-
sék át a világ népességének alakulását és a kormányok vélemé-
nyét a népesedéspolitikai kérdésekről.

Az Akcióterv felhívta a kormányokat, hogy amennyiben a
népesség aktuális vagy várható növekedése véleményük szerint
hátráltatja jóléti céljaik elérését, vezessenek be olyan né-
pesedéspolitikai intézkedéseket a társadalmi-gazdasági fej-
lesztési célok keretein belül, amelyek összhangban vannak az
alapvető emberi jogokkal, a nemzeti törekvésekkel és értékek-
kel. Ezen belül megkülönbözteti az Akcióterv azokat az orszá-
gokat, amelyek célja a népesség növekedési ütemének csökken-
tése, és azokat, amelyek célja a népesség gyorsabb ütemű nö-
vekedésének elérése.

A tényleges természetes szaporodás értékelése során a
kormányokat kérdőíveken kérdezik meg véleményükről a követke-
ző kérdések tekintetében:

- milyen mértékű a természetes szaporodás pozitív ha-
tása az ország fejlődése szempontjából;

- milyen mértékű a természetes szaporodás negatív hatása az ország fejlődése szempontjából;
- milyen jelentőséget tulajdonítanak a kormányok a pozitív és a negatív hatásoknak;
- szükséges-e, hogy a termékenység magasabb vagy alacsonyabb legyen;
- szükséges-e beavatkozás a természetes szaporodás alakulásába, amennyiben az nem megfelelő, vagy megfelelő ugyan, de javítható lenne.

A világ fejlettebb régiói kormányainak 38 százaléka úgy nyilatkozott az 1977-es jelentés szerint, hogy magasabb természetes szaporodás lenne kívánatos, a fejlettebb régiók kormányainak 21 százaléka szerint pedig ennek érdekében beavatkozás is szükséges /ez utóbbiak mindegyike azon kormányok közé tartozott, amelyek emelni kívánják a természetes szaporodás ütemét/. A kormányok egy része azonban a közvetlen beavatkozást nem tartja helyénvalónak, viszont a közvetett támogatást igen.

A továbbiakban áttekintjük néhány nyugat-európai ország kormányának nézetét a természetes szaporodás országukban tapasztalható értékének elfogadhatóságáról, és az ennek megváltoztatására irányuló beavatkozás szükségességéről.

Belgium kormánya megállapította, hogy a népességnövekedés aránya egyidejűleg vált ki pozitív és negatív hatást a

gazdasági és társadalmi fejlődésre. A kérdést tovább tanulmányozzák, de a természetes szaporodást nem tartják sem túlságosan alacsonynak, sem túlságosan magasnak; változtatásra véleményük szerint nincs szükség, beavatkozásra szintén nincs szükség.

Dánia kormánya szerint a természetes szaporodás túl alacsony ahhoz, hogy akár pozitív, akár negatív hatása megállapítható lenne. A természetes szaporodást önmagában azonban nem tartják sem túl alacsonynak, sem túl magasnak, és közvetlen beavatkozást sem tartanak szükségesnek.

Az Egyesült Királyság kormányának véleménye szerint a népesség növekedésének üteme kielégítő és általánosságban pozitív módon járul hozzá a társadalmi és gazdasági célokhoz. Változtatásra és beavatkozásra nem látnak okot.

Finnország kormányának fenntartásai vannak az ország népessége természetes szaporodásának értékelésével kapcsolatban. Megállapították, hogy nincs összefoglaló népesedéspolitikájuk, amely számbeli vagy más népesedési célokat határozná meg, és amely a népesség minden tényezőjét egyidejűleg figyelembe venné. Jelezték azonban, hogy ilyen népesedéspolitikai kialakításának gondolatával foglalkoznak. Az 1970-es évtized első felében a népesség növekedési üteme igen alacsony volt, egyes években természetes fogyás volt tapasztalható, az alacsony születési arányszámok és a nagyarányú kivándorlás miatt.

Ezzel szemben kívánatos lenne a természetes szaporodás, de kvantitatív célokat még nem határoztak meg. A kormánynak fenntartásai vannak továbbá a népességnövekedést befolyásoló politikával szemben. Mindazonáltal számos olyan intézkedés van életben, amely megkönnyíti a családoknak, hogy az általuk kívánt gyermekszámot elérjék, és ezen intézkedések hatékonyságának fokozása folyamatban van. Véleményük szerint a családpolitika körébe eső társadalmi és gazdasági támogatások hatással lehetnek a termékenység alakulására, de ezeket az intézkedéseket nem tekintik elsődleges demográfiai célúaknak, népesedési hatásuk esetleges.

Franciaország kormánya megállapította, hogy a népességnövekedés üteme hátráltatja a gazdasági és társadalmi célok elérését, és felhívta a figyelmet a hátrányok hosszú távú jellegére. Ennek hangsúlyozását különösen fontosnak tartják a népességnövekedés és a munkaerő-utánpótlás, a nemzet megújulási képessége és a népesség dinamizmusa, valamint a népesség utánpótlása összefüggései tekintetében. Hangsúlyozták, hogy az 1976-1977. óta bekövetkezett családpolitikai intézkedések, amelyek a családok minennapi életének szervezését megkönnyítik, járhatnak a termékenység és a természetes szaporodás növekedésével, bár az intézkedések elsősorban szociálpolitikai célúak. A termékenység és a népességnövekedés szintjét alacsonynak találják.

Hollandia kormánya szerint a népesség növekedési üteme kielégítő, tekintve, hogy a változás lehetősége adott. A népesség növekedése a rendkívül magas népsűrűség miatt aggodalomra ad okot a tekintetben, hogy az életszínvonal és a környezet állapota fenntartható-e. A népesség növekedési üteme még mindig magas, de ez nem a magas termékenység, hanem a korstruktúra /demográfiai "tehetetlenség"/ eredménye. Közvetlen beavatkozást nem tartanak szükségesnek.

Írország kormányának megítélése szerint a domináns demográfiai tényező a kivándorlás magas aránya. Ezért már az 1969-1972-es fejlesztési terv nagy jelentőséget tulajdonított a gazdasági fejlesztésnek különösen azokban a régiókban, ahonnan a legtöbben vándorolnak ki, azzal a kifejezett céllal, hogy a kivándorlást csökkentsék és a népességnövekedést a természetes szaporodáshoz közelítsék. A kormány politikájának célja továbbra is a gazdasági növekedés gyorsítása a kivándorlás csökkentése érdekében.

A Német Szövetségi Köztársaság kormánya válaszában megállapította, hogy mind a természetes szaporodás, mind a termékenység szintje igen alacsony, de nincs kialakult népesséspolitikájuk a kérdés megoldására. Megállapította a kormány továbbá, hogy a kormánynak minden család részére megfelelő életszínvonalat kell biztosítania, függetlenül a családok nagyságától, és hogy nem tartaná előnyösnek a népességnövekedés gyors ütemét. Problematikusnak ítélik a népesség termé-

szetes fogyását, de alkotmányos korlátok miatt nincs módjuk a közvetlen beavatkozásra /utalva arra, hogy a termékenység szintje a családok magánügyének tekintendő/. A népességnövekedés /pontosabban csökkenés/ által kiváltott feszültségeket a gazdasági és társadalmi tényezők kiigazításával kell megoldani, a demográfiai tényezőket csak igen kismértékben, közvetetten befolyásolva.

Norvégia kormányának megítélése szerint a népesség aktuális növekedési üteme mind pozitív, mind negatív hatást kifejt a társadalmi-gazdasági fejlődés bizonyos elemeire, de semmiképpen sem hátráltatják a demográfiai folyamatok a fejlődést. /Feltehető azonban, hogy az 1974. végén hozott, és azóta többször megerősített bevándorlási korlátozások a népesség további növekedésének elhárítását célozták. Az észak-tengeri olaj- és gázlelőhelyek kiaknázása következtében ugyanis jelentősen megnőtt a bevándorlás./

Svédország kormánya nem fejtett ki véleményt a népességnövekedés szintjének elfogadhatóságáról, és nem állapított meg kapcsolatot a népességnövekedés és a társadalmi-gazdasági fejlődés között. Véleményük szerint a népesség növekedési üteme, amely hosszú idő óta állandó, nem jelentős tényező a társadalmi szervezettség szempontjából. A termékenység szintjét illetően nem fejtettek ki véleményt, a bevándorlásról pedig megállapították, hogy az pozitív módon járul hozzá a társadalmi és gazdasági célok eléréséhez. A népesség lassú növe-

kedése bevándorlásnak és a bevándorlók magasabb termékenységeinek köszönhető, 1885. óta ugyanis egyetlen svéd női kohorsz sem reprodukálta önmagát. A kormány hangsúlyozta, hogy szociálpolitikája, amely a nőknek, gyermekeknek és a családoknak számos formában támogatást nyújt, nem célozza a termékenység növelését, és valószínűleg csak igen korlátozott demográfiai hatással jár.

1. A kormányok beavatkozása a természetes szaporodást közvetlenül meghatározó demográfiai folyamatokba

Morbiditás és mortalitás. A fejlettebb régiókba tartozó országok mindegyike hozott a népesség egészségi állapotának javítását célzó átfogó politikai intézkedéseket, amelyek eredménye a morbiditás csökkenése és a születéskor várható átlagos élettartam növekedése. Ezek az intézkedések függetlenek a kormányoknak a természetes szaporodás elfogadhatóságáról vallott nézeteitől, bár a fejlettebb országok egy részében egybeesnek a természetes szaporodás növelésére irányuló célkitűzésekkel.

Termékenység. Viszonylag új jelenség a világ fejlettebb régióiban a kormányok aggodalma a természetes szaporodás csökkenése miatt.

Ezen országok kormányai közül 17 beavatkozik a termékenység alakulásába, egy részük a termékenység szintjének

növelése, más részük annak fenntartása érdekében. A legtöbb országban olyan gazdaság- és szociálpolitikai intézkedések vannak életben, amelyek elsősorban nem demográfiai célúak, de hozzájárulhatnak a termékenység növeléséhez. Ezek közé tartoznak: az általános gazdaság- és társadalompolitikai intézkedések, amelyek bevezetése azokat a körülményeket alakítja, amelyek között az egyének reprodukcióval kapcsolatos attitűdjei kialakulnak; a családok jólétének javítására irányuló intézkedések, amelyek a termékenységi magatartást közvetlenül meghatározó környezetet érintik; a termékenység egyéni aspektusait érintő intézkedések /anya- és gyermekegészségügyi szolgáltatások, szexuális nevelés stb./, amelyeknek nincs a teljes termékenység valamely szintjének elérésére irányuló célja. Bár az intézkedések hangsúlyozottan nem demográfiai jellegűek, például Franciaország és Finnország kormánya úgy nyilatkozott, hogy azok befolyásolhatják a termékenység alakulását.

2. A kormányok beavatkozása népesség területi elhelyezkedését befolyásoló demográfiai folyamatokba

A népesség országon belüli elhelyezkedése. A legtöbb itt vizsgált országban nem okoz jelentős problémát a népesség országon belüli elhelyezkedése. Ennek ellenére a kormányok nagy része hozott a népesség településtípusok szerinti és általában országon belüli megoszlásának javítására irányuló intézkedéseket, amelyek célja:

- az életszínvonal és az életminőség javítása;
- a környezet megóvása;
- a természeti erőforrások megőrzése a jövő számára;
- a gazdaság hatékonyságának fokozása.

Nemzetközi vándorlás. Tekintettel arra, hogy a humanitárius okok miatti nemzetközi vándorlás, a menekültek befogadása és a "brain drain" nem tekinthető demográfiai szempontból jelentősnek, a népesedéspolitika keretei között a nemzetközi vándorlás az egyes kormányok szemszögéből a népességnövekedés /esetleg -csökkenés/, a népességszám, a népességstruktúra megváltozása miatt jelentős.

A világgazdasági tendenciák hatására számos országban, ahol eddig a népességnövekedést a bevándorlás /és a bevándorlók magasabb termékenysége/ biztosította, átértékelik a nagyarányú bevándorlás további fenntarthatóságát. Nyugat-Európában azonban teljes bevándorlási tilalmat elrendelő intézkedés nem született /Uj-Zélandban például igen/, de egyes kormányok korlátozásokat vezettek be.

VII. A NÉPESEDÉSPOLITIKA HATÁSA; KÖVETKEZTETÉSEK

A világ fejlettebb országai nagy részében a népesedési helyzet legfontosabb sajátossága - mint arra korábban rámutattunk - a termékenység csökkenése, ami - a népesség öregedésével - az évszázad végének talán legnagyobb problémáját fogja jelenteni. Egyes országokban a termékenység - kivételes helyzetektől eltekintve - soha nem tapasztalt alacsony szintre esett, sőt a népesség természetes fogyása következett be.

Ilyen körülmények között a népesedéspolitika számos országban a termékenység csökkenésének megállítására irányul /Európában elsősorban Franciaországban és a szocialista országokban, Európán kívül főként Japánban/. Ezzel szemben más országokban /pl. az Egyesült Államokban, a Német Szövetségi Köztársaságban, Nagy-Britanniában, Hollandiában/ a népességnövekedés stabilizálására törekszenek, és nem is elsősorban a gazdasági helyzet alakulása miatt, hanem inkább ökológiai megfontolásokból. Néhány országban a korábban kivándorolt népesség hazatelepülése állít feladatot az állam elé /Nagy-Britannia, Japán/, más országokban még mindig szükség van bevándorlókra a munkaerő-kereslet kielégítésére.

A népesedéspolitika hatásának gondolatát tekintsük át két különböző népesedéspolitikai koncepció tükrében.

Nagy-Britanniában a Malthus-i eszmék XIX. század végi térhódítása időben egybeesett a termékenységcsökkenés kezdetével. A második világháború után a kérdés tanulmányozására felkért különböző szervezetek megállapították, hogy a lassú növekedés előnyös, és szükségesnek tartották a családtervezési szolgálat létrehozását. 1967. óta a családtervezés a Nemzeti Egészségügyi Szolgálat keretében működik, 1974 óta a költségeket a betegségbiztosítás fedezi, a fogamzásgátlók pedig ingyenesek. 1967 óta az abortuszok feltételeit könnyítették, de a termékenység csökkenése nem tulajdonítható a művi vetéléseknek, mert azok száma csak lassan emelkedik. A művi vetélések liberalizálása más nyugat-európai országokban is megtörtént: Ausztriában és a Német Szövetségi Köztársaságban 1974-ben, a skandináv országokban, Olaszországban 1978-ban stb.

A pronatalista politikát meghirdető nyugat-európai országok közül kiemelkedik Franciaország, ahol több mint fél évszázada a népesedéspolitika célja a termékenységcsökkenés, a népesség elöregedésének megakadályozása. Az első világháború után, a katasztrofális demográfiai helyzet javítására hozták az 1920-as abortusz- és fogamzásgátlásellenes törvényt, amely represszív jellege ellenére sem gátolja meg a termékenység csökkenését: a születési arányszám a második világháború kezdetén 15 % alatt volt; de valamelyest fékezte a csökkenést. 1930-32 körül a társadalombiztosítás és a családi pótlékok kezdeti formáit vezették be, de csak 1939-ben született meg

a Családtörvény, amely összefüggő rendelkezéseket tartalmazott a családok támogatására, kedvezmények, kölcsönök és pótlékok bevezetésével, az abortuszok elleni rendelkezésekkel, az alkoholizmus és a csecsemőhalandóság csökkentését célzó intézkedéseivel. Az intézkedések bevezetését követően a termékenység 1942-től nőni kezdett, a háború utáni születésszám-növekedés pedig az új társadalombiztosítási rendszer bevezetése után 1963-64-ig folytatódott, amikor is a születési arányszám 18,1 %-os szintet ért el.

A családi támogatások, pótlékok azonban ma már nem fejtik ki termékenységnövelő hatásukat. 1964. óta ismét csökken a termékenység, akárcsak a többi nyugat-európai országban.

Nehéz megállapítani, hogy a malthusiánus népesedéspolitikának sikerült-e a növekedés ütemét lelassítani, vagy hogy pronatalista népesedéspolitikája sikeres-e a termékenység növelése terén. Franciaországban például az 1940-es évek születésszám-emelkedését sokan a családi támogatások politikájának tulajdonítják. Ezzel szemben néhány társadalmi-foglalkozási rétegben a születésszám-emelkedés már a családi támogatások rendszerének bevezetése előtt megkezdődött, és a háború után számos olyan országban is megfigyelhető volt, ahol nem vezettek be pronatalista intézkedéseket. Franciaországban ez a politika - a támogatások relatív értékének bizonyos fokú csökkenése ellenére - alapjaiban nem változott 1964 óta, a termékenység mégis csökken.

Azokban az országokban, ahol a termékenység csökken, a folyamat nagyrészt bármiféle intézkedések bevezetése előtt kezdődött /ez a harmadik világ országaira is érvényes/.

Azok az országok, ahol a családtervezés sikeresnek tűnik, egészen kis országok /szigetországok, félszigetek, városállamok/, amelyek sokkal inkább átérezhetik erőforrásaik korlátozott voltát, és a családtervezés eszközei is könnyebben eljuttathatók mindenkire. Ez alól kivételt képez Kína, ahol azonban sok más tényező is közrejátszik.

A jogi eszközöknél lényegesen inkább meghatározó szerepet játszanak a termékenység alakulásában a gazdasági, társadalmi, kulturális tényezők. Ezért - mint azt a bukaresti Népesedési Világkonferencia megállapította - a népesedéspolitikát a fejlesztési politika integráns részét kell, hogy képezze. Ma ez még nem áll fenn Nyugat-Európa legtöbb országában, még ha vannak is pronatalista vagy a családokat támogató más intézkedések. Néhány országban /például Finnországban/ folyamatban van egy esetleges komplex népesedéspolitikai előkészítése, más országokban ilyen politikát a jövőben sem terveznek. A népesedéspolitikáinak tekinthető intézkedések a legtöbb országban a szociálpolitika részeként, humanitárius, a társadalmi igazságosságra törekvő intézkedések, amelyek esetleg járhatnak népesedési következményekkel, de céljuk nem ez.

A népesedéspolitikák korábban érintett általános történeti fejlődési tendenciái, jellemzői napjainkban Magyarországon is egyre sürgetőbben vetik fel a bővülő tartalmú, változó jellegű népesedéspolitika tudományos megalapozhatóságának, az ehhez szükséges kutatásoknak, a népesedéspolitika és más politikák, valamint a népesedés alakulása, befolyásolása és az általános társadalmi-gazdasági fejlesztéspolitika közötti kapcsolat elméleti, módszertani és gyakorlati kérdéseit. Kézenfekvőnek látszik, hogy a népesség nagyságát és az ezt leginkább meghatározó termékenységet kiemelő népesedéspolitikától lényeges vonásokban térhet el a többi népesedési folyamatra kiterjedő, a népesség állapotát, ennek jellemzőit átfogóbban szemlélő és befolyásolni szándékozó népesedéspolitikai magatartás. Az is kétségtelennek látszik, hogy az ilyen szélesebb értelmű népesedéspolitika szervezesebben, közvetlenebbül kapcsolódhat a társadalompolitikához, ugyanakkor felhasznált eszközrendszere lényegesen bonyolultabb az eddiginél.

A jövőbeni népesedéspolitika kidolgozása során szem előtt kell tartanunk azt is, hogy a népesedéspolitika tartalmának bővülése e politika jellemző vonásait módosíthatja. Így a termékenység melletti népesedési folyamatok, célok jelenléte e politikában szükségképpen erősíti, hangsúlyozza annak hosszú távú jellegét. A korábban ismert népesedéspolitikákat a családok termékenységi magatartásának különböző eszközökkel történő rövid idő alatti megváltoztatására való törekvé-

sek jellemezték. Ennek alapja az, hogy a családok az általuk vállalt gyermekek számáról reális döntési lehetőséggel rendelkeznek, amelyet a társadalom erre irányuló intézkedésekkel befolyásolhat. Ez a lehetőség fennáll a vándorlás esetében is, szinte teljesen hiányzik azonban a halandóság vagy az öregedés problémája esetében.

Mindez egyben azzal a következménnyel is jár, hogy a bővebb tartalmú népesedéspolitika közvetett jellege növekszik. Csökken a népesedésre közvetlenül irányuló állami-jogi intézkedések relatív szerepe; a társadalmi cselekvés fokozottabban irányul azokra a társadalmi-gazdasági elemekre és folyamatokra, amelyek a népesedést, annak egyes elemeit érintik, befolyásolják. Ez a népesedéspolitika eszközszerét főként úgy érinti, hogy annak önállósága, elkülönültsége korlátozódik; a népesedéspolitikai célokat egyre inkább a társadalom- és gazdaságpolitikán keresztül lehet és kell megvalósítani. Ezért bővebb tartalmú népesedéspolitika esetében a társadalom és gazdaságfejlesztés irányainak és céljainak a népesedési célokkal való konfrontálása és e célok népesedéspolitikai szempontból való integrálása különös fontosságú.

A bővebb tartalmú népesedéspolitikát minden bizonnyal fokozottabban jellemzi az érintett népesség valamilyen fokon aktív és tudatos részvétele e politika megvalósításában. Így például a halandóság befolyásolása, az öregek társadalmi helyzetének javítása feltételezi e részvételt. Ez ugyanakkor meg-

kívánja a népesség szélesen vett demográfiai ismereteinek megteremtését, bővítését és ezzel egyenrangúan a népesség népesedéssel, annak egyes elemeivel, és a népesedéspolitikával kapcsolatos véleményeinek rendszeres megismerését.

Végül a népesedés és a társadalmi fejlesztés kapcsolatában végbemenő lényegbevágó változás ugyancsak befolyásolja a népesedéspolitika egészét. E változást abban foglalhatjuk össze, hogy míg az elmúlt három évtizedben a népesedés és a társadalmi-gazdasági fejlődés kölcsönös kapcsolatainak rendszerében alapvetően az utóbbi befolyásolta a népesedést, addig az előttünk álló évtizedekben a népesedés társadalmi-gazdasági fejlődésre gyakorolt hatása nagymértékben növekszik.

IRODALOMJEGYZÉK

Annual Review of Population Law. United Nations.
New York.

Berelson, B. - Lieberson, J.: Government efforts to influence fertility: the ethical issues. Population and Development Review. 1979. évi 4. sz.

Delarue, J. M.: La politique démographique en France. Natalité et politiques de population en France et en Europe de l'Est. Travaux et documents de l'INED, cahier no 98. PUF. Paris. 1982.

Dimension idéale de la famille et tendances de la fécondité. Population et Avenir. 1979. évi 332. sz.

Girard, A. - Roussel, L.: Dimension idéale de la famille, fécondité et politique démographique: Nouvelles données dans les pays de la Communauté économique européenne et interpretation. Population. 1981. évi 6. sz.

Hecht, J.: Les états face à la population. Problèmes Politiques et Sociaux. 1978. évi 332. sz.

McNicoll, G.: On fertility policy research. Population and Development Review. 1978. évi 4. sz.

Population decline in Europe. Implications of a declining or stationary population. St. Martin's Press. New York. 1978.

Population policy in developed countries. Szerk.: Bernard Berelson. McGraw Hill Book Co. New York. 1974.

Sauvy, A.: Natalité et emploi. Population et Avenir. 1980. évi 548. sz.

Sauvy, A.: Politique de la famille et études démographiques depuis un demi-siècle. Économie et Humanisme. 1980. évi 251. sz.

Veil, S.: Human rights, ideologies and population policies. Population and Development Review. 1978. évi 2. sz.

Wingen, M.: Bevölkerungspolitik - aber wie? Mitteilungsblatt der Österreichischen Gesellschaft für Statistik und Informatik. 1977. évi 25. sz.

World Population Trends and Policies. 1977 Monitoring Report. I-II. United Nations. New York. 1979.

Andorka, R. - Vukovich, Gy.: A népesedéspolitika elvi és elméleti kérdései. Fejezet a "Népesedés és népesedéspolitika" c. kötetben. Kossuth Könyvkiadó. 1983. /Megjelenés alatt /

Klinger, A.: Népesedés - népesedéspolitika és eszközei. Társadalmi Szemle. 1981. 3. sz.

Klinger, A. - Monigl, I.: Népesedés és népesedéspolitika Magyarországon az 1970-es és az 1980-as években. Demográfia. 1981. 4.sz.

Monigl, I. - Pongrácz Tiborné: A népesedéspolitika és a szociálpolitika kapcsolatai. Sokszorosítás. 1981. Készült a távlati tervező munka keretében.

A NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZET KUTATÁSI JELENTÉSEI

1982

1. Népesedés és népesedéspolitika tárcaszintű középtávú kiemelt kutatási főirány /1982-1985/.
A KSH Népeségtudományi Kutató Intézet távlati tevékenységének irányelvei /1982-1990/.
2. Érték-Orientációk a népesedési magatartásban.
3. A sorköteles fiatalok testi fejlettsége, biológiai, egészségi állapota /Előzetes tájékoztató/.
4. A népességelőreszámítások néhány módszertani kérdése /Előterjesztés az MTA Demográfiai Bizottságának/.
5. A demográfiai átmenet elemzésének néhány gyakorlati nehézségéről.
6. A területi népességprognózisok előkészítése.
7. A demográfiai tudomány helyzete Magyarországon.

1983

8. Vélemények és előítéletek az öregségről.
9. Az utolsó nagy kolerajárvány demográfiai képe Európában és az Egyesült Államokban /1872-1873/.